
Judith FRISHMAN

**“ZASEBNA VRSTA
LJUDI”: NEKI PRAVNI
POGLEDI NA POLOŽAJ
ŽENA U ŽIDOVSKOM
BRAKU I RAZVODU**

Rabinski diskurs u svojim pogledima i stajalištima nipošto nije monolitan: rabinska literatura prepuna je različitih mišljenja o gotovo svakoj temi, među ostalim i o ženama. No, jedno je jasno: “žene su zasebna vrsta ljudi” (Babilonski talmud Šabat 62a), tj. drukčije od muškaraca. Ta se razlika dakako odnosi na društveni i pravni položaj žena, no može se ticati i njihovih urođenih osobina. Različitost položaja vrijedi unatoč tome što su Židovke imale, i još uvijek imaju, bitno mjesto u obiteljskom životu, ekonomiji i obdržavanju obreda, i to ne samo kod kuće nego i u javnom životu. Sredinom 19. stoljeća zagovornici vjerske reforme rijetko su se zalagali za promjenu javne uloge žena unatoč tome što je sve više žena pohađalo bogoslužje, a muškarci sve manje održavali obrede. Nekoliko je žena tražilo privatno bogoslužje ili su djelovale kao rabini a da to nisu bile. Šezdesetih godina, u doba drugog vala feminizma, stvari su postajale radikalnije: židovske žene, dobro obrazovane i aktivne u židovskoj zajednici, tražile su jednake vjerske obrede. Tih godina Hebrew Union College, rabinska škola američkoga reformskog pokreta, otvorila je vrata studenticama i 1972. za ulogu rabina pripremljena je prva Amerikanka, Sally Priesand. Ubrzo nakon toga, 1975. godine, diplomirala je na Hebrew Union Collegeu, na kantorskom fakultetu pri Jewish Institute of Religion, prva žena. Brzo su ih slijedili američki rekonstrukcionista i konzervativci; kod potonjih nije prošlo bez popriličnih rasprava. Nedavno je Sara Hurwitz postala prva ortodokсна Židovka u Sjedinjenim Američkim Državama kojoj je naslov “raba” (rabinka) dodijelio njezin učitelj rabin Avi Weiss s Hebrejskog instituta Riverdale (Bronx, New York).¹ Danas je velik udio žena aktivnih u odborima sinagoga, žena koje pohađaju židovske seminare i rade u židovskim općinama čak doveo do toga da se počne govoriti o fe-

1 O Sarinu slučaju više na: <http://yeshivatmaharat.org/saras-story>.

minizaciji religije (kao što je to bio slučaj u 19. stoljeću).² Možda je sporno stoji li ta ocjena, no nema dvojbe da nijedno pitanje nije toliko podijelilo židovsku zajednicu u 20. i 21. stoljeću kao što je to pitanje položaja žena (Sattlow, 2006., 48–49).

Pravo na isključivanje žena s vodećih položaja u židovskom svijetu opravdava se cijelim nizom socioloških, psiholoških i halahičkih (pravnih) argumenata. Jacob Neusner, vodeći stručnjak za rabinsko židovstvo, prvi je sustavno proučavao pristup ženama u Mišni, najranijem tekstu o vjerskom zakonu (Neusner, 1979., 79–100).³ Njegov je zaključak da je opća svrha mišnajske rabina uspostaviti red u (naizgled) kaotičnom stanju svijeta i u svakodnevni život unijeti pobožnost – u poljske plodove, dom i ognjište, svetište i hram. Remećenje toga dobro uređenog, idealnog društva – koje je upravo odraz Božjih nauma za stvorenje – ravno je prijestupu. U tom su društvu muškarci norma, a žene ono abnormalno i stoga su potencijalan izvor kaosa.⁴ I žene podliježu sanktifikaciji, i to u odnosima s muškarcima. Osobito su teški trenuci predavanja, kada žena odlazi iz očeve ili muževe kuće kao odrasla a (još) ne ulazi pod okrilje drugog muškarca, tj. prije udaje, razvoda ili udovištva. Te trenutke, kada su žene objekti muškog djelovanja a ne subjekti vlastitih života, vrlo pedantno uređuju zakoni o braku i razvodu izloženi najprije u Mišni i potom u Talmudu.

ZAKONI O BRAKU I RAZVODU

Nesumnjivo najurgentniji problem koji proistječe iz današnjih židovskih zakona koji uređuju brak i razvod – problem koji je na dnevnom redu gotovo dvije tisuće godina – jest *aguna*. *Aguna* ili “vezana žena” jest žena koja je službeno udana, ali živi bez muža, odnosno rastavljena je od njega. Razlozi mogu biti razni, na primjer: 1. muž može ostaviti ženu i odbiti dati joj dokument o razvodu (*get*); 2. muž je mogao nestati na dugu putovanju, na moru ili u ratu i nema svjedoka da je umro; 3. muž se duševno razbolio i primljen je u psihijatrijsku ustanovu. Dokle god

2 Aktivno sudjelovanje i visoka vidljivost žena – židovskih i nežidovskih – čini se da će 2010. biti obilježje zajedničko svim organiziranim i neorganiziranim vjerskim pokretima.

3 Mišna (čija se konačna redakcija oko 200. g. n. e. pripisuje rabinu Jehudi Haasi, patrijarhu) jedno je od najautoritativnijih djela židovskog prava; sastoji se od šest redova, od kojih je jedan, Našim, gotovo cio posvećen ženama.

4 Žene predstavljaju ono kaotično utoliko što su bliže prirodi, a za muškarce se smatra da su proizvođači kulture. Vidjeti Ortner, 1974., 67–87.

joj nije ponuđen dokument o razvodu ili nema svjedoka o muževoj smrti, smatra se da je žena udana – *eshet iš* (muškarčeva žena, žena koja pripada muškarcu) – i prema tome ne smije ući u novu vezu. Uz to žena može biti ucijenjena u pogledu uzdržavanja ili skrbi za djecu u razmjenu za dokument o razvodu; otmice su u židovskom svijetu sada sve češća pojava.

Razmotrimo najprije ishodišta tog problema. Biblija govori o dokumentu o razvodu (Ponovljeni zakon 24,1), ali nema spomena ni o kakvom bračnom ugovoru. Bračni ugovor potječe iz rabinskog razdoblja i uveden je kako bi se spriječila pitanja dvojbenog statusa (koja vode kaotičnim situacijama) i zajamčila osnovna prava žena.

U bračnom ugovoru muž 1. obećava raditi u korist svoje žene (donositi prihod), poštovati je, uzdržavati i podržavati prema običajima židovskih muškaraca; 2. obvezuje se dati joj izvjesnu svotu novca (u slučaju razvoda) te 3. brinuti se za hranu, odjeću i druge (osnovne) potrebe te živjeti s njom u bračnim odnosima prema općenito važećim običajima. Ostaje da žena pristane na muškarčevu ponudu da mu bude žena i bez njezina pristanka brak se ne može sklopiti (zapravo zrela žena može odbiti zaruke koje je dogovorio njezin otac kad je bila malodobna). Visina miraza koju žena donosi upisuje se u ugovor. Vrijednost miraza povećava muž (u standardnim ugovorima iznos je dvostruk) i služi kao alimentacija u slučaju razvoda ili naslijeđa u vrijeme muževe smrti.⁵

Kada se uda, žena postaje “muškarčeva žena”, što znači da muž ima kontrolu nad njezinom imovinom (u načelu i ako nije drukčije određeno) kao i da odlučuje o njezinu kretanju. Odredba preljuba u židovskom pravu izvodi se iz statusa udane žene, tj. preljub se događa kada je muškarac u vezi s udanom ženom. Treba ga kazniti, ali ne zbog seksualnih odnosa izvan braka,⁶ nego zato što je u tim odnosima sa ženom koja pripada drugom muškarcu. Znači, kada se uda, žena nema punu vlast nad sobom. To potvrđuju obred i čitanje dokumenta o razvodu. Dokument o razvodu izdaje samo muškarac, a da bi bio valjan, žena

5 Prema židovskom pravu žene ne nasljeđuju udio u očevoj kući i/ili imanju. Bračni ugovor može određivati da djeca bračnog para ili, u slučaju poliginije, čak djeca druge žene, moraju uzdržavati ženu od muževa imetka nakon njegove smrti i to doživotno. Kad je posrijedi nasljeđivanje, suvremeni Židovi obično se drže građanskog zakona.

6 Oženjen muškarac koji ima seksualne odnose s neudanom ženom nije počinio preljub jer neudana žena nije vlasništvo drugog muškarca. Poliginija ne podrazumijeva kršenje biblijskog zakona i nije strogo zabranjena, bez obzira na amandman rabina Gershoma donesen u 11. stoljeću, kojim se poliginija u zapadnoj Europi zabranjuje.

ga mora prihvatiti.⁷ Kako bi se razumio tijek izlaganja u ovom tekstu, slijedi tekst dokumenta o razvodu:

Dana ... u tjednu ... u gradu ... svojevolarno pristajem, *ničim ograničen*, otpustiti, osloboditi i pustiti tebe, svoju ženu ... kći od... koja je do sada bila moja žena.

Ovime te oslobađam, otpuštam i puštam kako bi imala dopuštenje i vlast nad sobom da se udaš za kojeg god muškarca želiš. Nitko te ne smije sprečavati od današnjeg dana nadalje i dopušteno ti je biti udana za bilo kojeg muškarca. Ovo će biti za tebe, od mene, dokument o otpustu, i dokument o slobodi, u skladu sa zakonima Mojsijevim i naroda Izraela.

(potpis dvaju svjedoka [koji potvrđuju dokument])

Iz teksta dokumenta o otpustu sada bi trebalo biti jasno da udana žena dolazi pod muževu vlast, vlast koju je najprije vršio njezin otac kada je bila malodobna. Svoju slobodu i vlast nad samom sobom ponovno stječe razvodom.

Kako je rečeno, u većini je slučajeva muž taj koji je neposlušan i odbija izdati *get*; doista, većina problema vezanih za razvod nastaje zbog tog odbijanja. Tijekom vremena ponuđeno je mnogo rješenja za problem *agune*, od najranijeg razdoblja do danas. Ta su rješenja zakonska rješenja utoliko što židovski brak očito nije jednostavno izjava ljubavi, nego pravno pitanje; poput drugih pravnih transakcija, zapečaćen je ugovorom. Rješenje koje vrijedi razmotriti iznio je židovski reformski ili liberalni pokret u Njemačkoj u 19. stoljeću. Nekoliko uglednih rabina predložilo je da bi u zemljama u kojima građansko vjenčanje i razvod traži građanski zakon, prije vjerskog obreda vjenčanja i njegova razvrgnuća,⁸ najjednostavnije rješenje bilo da vjerske vlasti priznaju građanski razvod. To je značilo da bi vjerski postupak razvoda slijedio automatski nakon građanskog razvoda, izvršenog *de jure* čak i ako se nije *de facto* dogodio putem *geta*. To rješenje nije tako iznenađujuće kao što se čini jer s iznimkom obiteljskog i nasljednog prava većina židovskih zakona više nije bila na snazi ili su čak izgubili važnost nakon rušenja Hrama i rimskog

7 Prije amandmana rabina Gershoma nije se tražio ženin pristanak. Rabini su nadugačko raspravljali o valjanu razlogu za razvod. Razlog za razvod je, prema nekima, ako žena ne udovoljava mužu bez ikakvoga određenog razloga; drugi navode nemoral kao dostatan razlog.

8 Ta je situacija gotovo univerzalna. Sjedinjene Države dopuštaju svećenicima da djeluju kao predstavnici države uz odgovornost da ispune odgovarajuće formulare i podastru ih uredu mjesnog službenika. Na taj se način zapravo sklapa građanski brak iako bez građanskog obreda.

osvojenja Jeruzalema 70. godine. Nadalje, kao posljedica prosvjetiteljstva i Francuske revolucije, židovske su zajednice izgubile svoju jurisdikciju, više nisu bile autonomne i regulirali su ih država i lokalni zakoni.⁹ Židovi kao pojedinci bili su emancipirani i dobili su građanska prava, stječući tako veću osobnu autonomiju. Stoga su ti njemački reformatori smatrali da je priznavanje civilnog razvoda malen korak, korak koji će ukloniti sve probleme osim problem *agune* i nezakonite djece.¹⁰

Američki reformski Židovi (nasljednici njemačke liberalne židovske baštine) držali su se tog propisa više od 75 godina. Ortodoksne su se skupine međutim odbile odreći ili umanjiti moć židovskog zakona (kako su ga shvaćale) izjednačivanjem građanskog razvoda *de facto* s crkvenim razvodom.¹¹ Židovski brakovi ostajali su valjani dok nisu razriješeni vjerskim postupkom razvoda); bez *geta*, žena se i dalje nije mogla preudati. Ako bi se udana žena ipak (građanski preudala i) rodila djecu s drugim muškarcem, ta bi se djeca smatrala nezakonitom. U praksi se status razvedenih među pripadnicima reformskih židovskih zajednica nije priznavao pa je ubuduće brak između ortodoksnih i neortodoksnih Židova postao problematičan. U nastojanju da se održi jedinstvo naroda Izraela,¹² ponuđeno je mnogo alternativnih rješenja, među kojima ću ukratko izložiti sljedeće: 1. predbračni sporazumi; 2. iznuđeni razvod; 3. brak utemeljen na obmani; 4. poništenje braka.

9 Građanska jednakost nije uniformno dana Židovima u Europi. U Francuskoj i Nizozemskoj Židovi su postali građani potkraj 18. stoljeća. To je vrijedilo za Židove u Njemačkoj 1870. nakon razdoblja dugog više od 50 godina u kojemu su im dana i potom opozvana mnoga prava. Židovi u Rusiji dobili su jednaka građanska prava tek nakon Oktobarske revolucije 1917. godine.

10 Djeca koju je udana žena dobila s muškarcem koji joj nije muž (čak i ako ju je muž ostavio, uzeo drugu ženu, nestao ili postao umno poremećen) smatrala su se kopiladi (*mamzerim* ili nezakonitim) prema židovskom pravu (za razliku od djece neudane žene). *Mamzerim* su zakoniti bračni partneri samo za druge mamzerime.

11 Iznimka u ortodoksnim krugovima bio je glavni istanbulski rabin početkom 20. stoljeća.

12 Argumente o jedinstvu naroda Izraela najčešće upućuje ortodokсни rabinat protiv inovacija u neortodoksnoj zajednici. Primjer je odbijanje ortodoksnih rabina da neortodokсне obraćenike priznaju za Židove (a temelji se na odbijanju ortodoksnih rabina da priznaju autoritet neortodoksnih rabina zbog njihova odnosa prema otkrivenju i manje važnosti koju pridaju halahi).

PREKID BRAKA U SLUČAJEVIMA NEPOSLUŠNOG MUŽA

Predbračni ugovori

Rabini konzervativnog i reformskog pokreta diljem svijeta često ohrabruju parove da u svoj bračni ugovor uključe predbračni sporazum. Par u tom predbračnom sporazumu prihvaća da se nakon rastave braka na građanskom sudu moraju pojaviti na *Bet Dinu* (židovskom sudu) i držati se njegovih uputa i odluka s obzirom na rastavu njihova braka prema židovskom pravu. Obvezu pojavljivanja pred *Bet Dinom* i obvezivanja njegovim uputama, prema tom sporazumu, nameće građanski sud. Svaki partner izjavljuje da pristaje na uvjete *ketube* (bračnog ugovora) i da je spreman na njih se obvezati.¹³ Budući da rabinski sud nema drugih ovlasti osim autoriteta koji mu dobrovoljno priznaju članovi zajednice, mora se pribjeći svjetovnim ili državnim vlastima, osobito kada je uvedena novčana kazna, primjerice kao u slučaju kada se globa određuje neposlušnoj stranci za svaki dan koji on ili ona odbija ispuniti uvjete ugovora. Budući da je zabranjeno prisiljavati muškarca da ženi dade razvod, predbračni dobrovoljni sporazum kako će se držati odluke sudova, uključujući nametnutu novčanu naknadu, unaprijed priječi primjenu sile.

“Poticanje” razvoda

Unatoč zabrani primjene sile pri razvodu, rabini, uključujući ortodoksne rabine, slažu se da sud može prisiliti muža da ženi dade razvod ako za to postoje dostatni razlozi. Primjer je dostatnog razloga slučaj kada muž tuče ženu. U Državi Izraelu, gdje je obiteljsko pravo službeno dodijeljeno židovskim sudovima, muškarce se doista katkada šalje u zatvor zbog odbijanja da svojim ženama daju razvod. Kada je neposlušan muškarac lišen slobode, pribjegava se pravnoj fikciji prema kojoj se za pritvorenoga smatra da bi se rado u načelu držao zapovijedi, ali da je u praksi dopustio da ga nadvladaju loše sklonosti. Sud će mu tada ponuditi pomoć kako bi ostvario svoje prave želje

13 Predbračni sporazum koji je najčešće uključen u današnju egalitarnu (konzervativnu) *ketubu* jest takozvana Liebermanova klauzula, koju je predložio prof. Saul Lieberman sa Židovskoga teološkog seminara Amerike (JTS), i koji su Rabinska skupština i JTS prihvatili 1953. godine. Konzervativni *Bet Din* predložio je 1991. da mladenka i mladoženja potpisuju “pismo namjere”, a tekst bi bio približno jednak tekstu Liebermanove klauzule. Za konzervativne židovske zakone o braku i njegovu razvrgavanju vidjeti Klein, 1977., 379–418; 449–509; za Liebermanovu klauzulu vidjeti Klein, 1977., 393, i The Rabbinical Assembly, 1998., C31–34.

tako što će ga zatvoriti, oduzeti mu putovnicu ili mu zamrznuti bankovne račune; tada se njegova privola smatra dobrovoljnom. Izvan Države Izraela rabinski sudovi nemaju ovlast poduzimati takve prisilne mjere, a izraelski sudovi takve ekstremne mjere rijetko primjenjuju iako imaju ovlasti. Mogući su i drugi oblici pritiska: zajednice mogu zaprijetiti bojkotiranjem poslovanja ili izbjegavati svaki socijalni kontakt. Takvi se postupci nazivaju “izbjegavanje” i pravno ne pripadaju istoj kategoriji kao prisila pa su stoga dopušteni i često uspješni.¹⁴

“Brak utemeljen na obmani”

Sljedeća moguća metoda razvrgavanja braka, koja se doduše rijetko koristi, uključuje takozvani “brak utemeljen na obmani”. Njome se zaobilazi razvod, koji žena ne može pokrenuti. Prema rabinskom pravu, muškarci i žene sklapaju brak na temelju razumnih pretpostavki. Potencijalni partneri mogu se primjerice držati kao da su financijski osigurani ili čak bogati, a pokaže se kako su u dugovima. Muškarac može zatajiti neke stvari iz prošlosti, na primjer duševnu bolest ili prethodni brak (koji može čak uključivati obitelj s pratećim financijskim obvezama). Žena se može udati za takvog muškarca zato što tada nije o njemu znala sve i to nije mogla znati, a ništa nije govorilo da je u novčanim teškoćama. Potom otkriva “kvar” u suprugu, tj. spoznaje da se njome oženio iz lažnih razloga. Budući da to nije znala, njezine su zaruke pogrešne, pravno nevaljane, pa stoga nema razloga za razvod.¹⁵

Poništenje braka

Brak utemeljen na obmani samo je jedan od nekoliko specifičnih razloga za poništenje braka. Pravni su autoriteti još u rano rabinsko doba bili mišljenja da neudovoljavanje zakonskim uvjetima institucije braka može biti opravdanje za poništenje ugovora. Činjenica da muž u bračnom ugovoru izjavljuje kako mu je žena predana “prema vjeri Mojsija i Izraela” bila je samo prividna zapreka jer se brak (tj. njegove dužnosti i obveze izložene u bračnom ugovoru) uobičajeno razumio kao rabinska, a ne biblijska

14 Pozivi na bojkot mogu se objaviti, na primjer, lijepljenjem letaka po telefonskim stupovima i u mjesnoj trgovini.

15 Za raspravu o mogućnostima poništenja vidjeti Berkovits, 1990., 111–127, osobito 122–123, i Berkovits, 1983., 100–106.

institucija.¹⁶ Zaručiti se ženom podrazumijevalo je zaruke prema rabinskim uvjetima. Prema tome, neudovoljavanje uvjetima institucije braka onako kako ga određuju rabini, primjerice odbijanjem davanja razvoda ako ga žena traži, značilo je da rabini mogu brak poništiti retroaktivno. “Neuspjeh da se prilagodi instituciji braka kako je određena zakonom”, dakle, puno je šira kategorija od “braka utemeljenog na obmani”, što upućuje na to kako je odluka žene da ostane ili ne ostane u zakonitom partnerstvu centralna instituciji braka.

Gledano iz kuta halahe, postoji dakle nekoliko mogućnosti za razvrgavanje braka kada ga muškarac odbije. No, danas te mogućnosti rabini rijetko koriste,¹⁷ zalažu se za strože a ne blaže odluke i tvrde kako nemaju ovlast provoditi većinu onih rješenja koja su postojala u prošlosti. Kako smo prije rekli, neortodoksni pokreti sve se više služe predbračnim sporazumima, ali su pokušaji uvođenja sličnih sporazuma u raznim denominacijama propali.¹⁸ Od svih vodećih modernih ortodoksnih teoretičara nitko nije ženska prava u braku i razvodu branio tako hrabro kao rabin Eliezer Berkovits (Nagyvarad, Transylvania, 1908. – Jeruzalem, 1992.). Na žalost, njegova formulacija predbračnog sporazuma u kojemu se brak poništava u slučajevima kada muškarac odbija dati *get* iako je brak građanski razveden nije naišla na opće odobravanje.¹⁹ Naprotiv, neki su njegovi ortodoksni kolege otvoreno izrazili neslaganje i čak ga javno optužili. Zapanjujuće odbijanje rabina da razriješe problem *agune* ne može se jednostavno pripisati pomanjkanju ovlasti. Ako ništa drugo, tvrdnja o pomanjkanju moći pokazala se najmoćnijim oružjem u rukama

16 Rabinski propisi smiju se mijenjati, ali se općenito smatra neprihvatljivim da se biblijske zapovijedi iskorjenjuju; to je moguće samo u nuždi. Vidjeti Berkovits, 1983., 47–70, i Roth, 1986., 13–48.

17 Nije to slučaj samo danas, nego vrijedi za posljednjih 200–300 godina u povremenim rijetkim iznimkama.

18 U 1980-ima rabin Haskel Lookstein pokušao je preko newyorškog Odbora rabina (židovske ekumenske institucije) uvesti standardan predbračni sporazum za brakove sklopljene u svim kongregacijama države New York. Njegov je prijedlog na žalost odbačen.

19 Predložena je sljedeća formulacija: “Zaručit ću te i oženiti prema zakonima Mojsijevim i naroda Izraela pod sljedećim uvjetima: Ako bi se naš brak okončao odlukom građanskih sudova i ako ti po isteku šest mjeseci nakon takve odluke dam razvod prema zakonima Mojsijevim i naroda Izraela, naše zaruke i naš brak ostat će valjani i obvezujući. Ako ti nakon šest mjeseci ne dam razvod prema zakonima Mojsijevim i naroda Izraela, tada će naše zaruke i brak biti poništeni i ništavni.” Djeca retroaktivno poništenog braka zakonita su ako preljub i/ili incest (čega su rezultat djeca *mamzerim*) pritom nisu uključeni. Za ekstenzivno izlaganje predbračnog sporazuma vidjeti Berkovits, 1966.

onih koji poriču da je posrijedi gorući problem i radije bi zadržali *status quo*. Tako se otvara pitanje je li drugorzredni položaj žena u židovstvu samo socijalni i kulturni konstrukt ili je uistinu stvar esencijalizma.²⁰

Judith Frishman
**“Zasebna vrsta ljudi”:
neki pravni pogledi na
položaj žena u židov-
skom braku i razvodu**

ZAKLJUČAK

Nedavno je nekoliko rabinskih sudova u Izraelu dobilo dalekosežnu ovlast u pitanjima uzdržavanja djece, skrbništva djece i zajedničke imovine, čak i u pitanju razvrgavanja građanskih brakova. To je suprotno odlukama Vrhovnoga suda prema kojima je razvod u slučajevima građanskog braka u ovlasti građanskih sudova, a time su oni koji se ne odluče vjenčati preko glavnog rabinata sada pod nadzorom sudaca rabinskih sudova (*Haaretz*, 14. siječnja 2011.). U povodu toga neki su pozvali na izmjenu izraelskih zakona o braku i razvodu, koji su se prije tih novih odluka podudarali sa židovskim zakonima o braku i razvodu (uz iznimku građanskih brakova sklopljenih izvan Izraela).

Po svoj prilici promjene položaja židovskih žena dogodit će se samo ako više žena postane pravnim stručnjacima i budu li tražile autoritet, neovisno o njihovim titulama.²¹ Jer nisu toliko prijeporne titule koliko uloga pravnog arbitra koju bi mogle imati žene s takvim titulama. Nedavno je osnovan Ješivat Maharat, ortodoksno visoko učilište za žene. U kurikulumu će naglasak biti na razvijanju praktičnih pastoralnih vještina, poput proučavanja tekstova o uobičajenim problemima zajednice, pastoralne psihologije i obuke te stažiranja po školama i sinagogama. Mnogi drže da je nov četverogodišnji program za žene kojim postaju punopravni članovi svećenstva dokaz predstojeće podjele u ortodoksnom židovstvu između ljevice i desnice. Možda će se pokazati da je to što židovstvo brzo postaje postde-

20 Daniel Boyarin, profesor talmudske kulture na Sveučilištu Kalifornija, Berkeley i zakleti feminist, poriče da talmudski tekstovi odražavaju “kulturu muškaraca u strahu od ženske moći ili ženske seksualnosti”, ali uviđa da je posrijedi “kultura u kojoj su muškarci dominirali ženama kako bi osigurali da se muške tjelesne potrebe za seksom i potomstvom djelotvorno zadovoljavaju” (Boyarin, 1993., 245). Zaključuje da su odnosi rodne asimetrije u (rabinskoj) kulturi potaknuti materijalnim uvjetima i da “mijenjanje materijalnih situacija može stvoriti uvjete za njihovo uklanjanje”. Prema mojem bi mišljenju, međutim, tvrdoglavo odbijanje rabina da riješe jedan drevni problem upućivalo na uvjete koji su onkraj materijalnoga.

21 Upotreba izraza “raba” implicira da žene mogu imati jednak autoritet kao muški rabini. Kako bi se preduhitrile negativne reakcije, predložena je upotreba počasnog, ali manje prijepornog naslova “maharat” za neke ortodoksne Židovke koje su se školovale za eksperte u židovskom pravu.

nominacijsko²² blagodat za položaj i ulogu žena.²³ Ostaje da se vidi hoće li to navesti muškarce na stvaranje novih religijskih bastiona kao posljednje obrane od napredovanja žena u društvu. Sve veća fragmentacija židovskog društva nužno će ograničiti autoritet svake pojedinačne osobe u 21. stoljeću.

*Prevela:
Mirjana Paić-Jurinić*

LITERATURA

- BERKOVITS, E. (1966.), *T'nai Bi'N'suin u'V'Get*, Jerusalem, Mossad Harav Kook [hebrejski].
- BERKOVITS, E. (1983.), *Jewish Women in Time and Torah*, Hoboken, N.J., Ktav.
- BERKOVITS, E. (1990.), *Not in Heaven. The Nature and Function of Halakha*, New York, Ktav.
- BOYARIN, D. (1993.), *Carnal Israel. Reading Sex in Talmudic Culture*, Berkeley, University of California Press.
- COHEN, S. i EISEN, A. (1990.), *The Jew Within. Self, Family, and Community in America*, New Haven, Yale University Press.
- KLEIN, I. (1979.), *A Guide to Jewish Religious Practice*, New York, Jewish Theological Seminary of America/Ktav.
- NEUSNER, J. (1979.), Thematic or Systematic Description: The Case of Mishnah's Division of Women. U: Idem., *Method and Meaning in Ancient Judaism* (Brown Judaic Studies 10, str. 79-100). Missoula, Scholars Press.
- ORTNER, S. B. (1974.), Is Female to Male as Nature is to Culture? U: M. Zimbalist Rosaldo i Z. Lamphere (ur.), *Woman, Culture, and Society*. Stanford, CA, Stanford University Press.
- ROTH, J. (1986.), *The Halakhic Process. A Systematic Analysis*, New York, The Jewish Theological Seminary of America.

22 U novije su vrijeme granice između konzervativnog pokreta i Unije reformskog židovstva postale neodređenije. Članstvo se obaju pokreta proteklih desetljeća smanjilo i spekulira se o mogućem spajanju rabinskih škola tih pokreta. Za nove trendove među Židovima u Sjedinjenim Državama vidjeti Cohen i Eisen, 2000., te Wertheimer, 2010.

23 Žene nisu samo nadzastupljene u neortodoksnom rabinatu i kantoratu; one su također vrlo vidljive u alternativnim vjerskim pokretima.

- SATLOW, M. (2006.), *Creating Judaism. History, Tradition, Practice*, New York, Columbia University Press.
- The Rabbinical Assembly (1998.), *Moreh Derekh. The Rabbinical Assembly Rabbi's Manual*, New York, The Rabbinical Assembly.
- WERTHEIMER, J. (2010.), *Generation of Change. How Leaders in Their Twenties and Thirties are Reshaping American Jewish Life*, New York, The Avi Chai Foundation.

Judith Frishman
**“Zasebna vrsta ljudi”:
neki pravni pogledi na
položaj žena u židov-
skom braku i razvodu**